

Else Hoog

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1971

Else Hoog (1937) studeerde Engelse taal- en letterkunde en vertaalde meer dan 100 Amerikaanse en Britse romans, waaronder Portnoy's klacht van Philip Roth, Op weg naar de hemel van Roald Dahl, Het ritsloze nummer van Erica Jong, Flauberts papegaai van Julian Barnes en als absolute persoonlijke favoriet Pnin van Vladimir Nabokov, 'waaraan ik in de loop der tijd nog heb zitten schaven als een noeste specht'. Dit dankwoord is een pikante aflevering, omdat het geschreven én uitgesproken werd door haar man Rinus Ferdinandusse, nadat deze op verzoek van het Prins Bernhardfonds onder de titel 'Bevindingen van een echtgenoot van een vertaalster' eerst een feestrede had uitgesproken, met een inleiding over Den Haag, het cultuurbeleid en actuele politieke situaties. Hoe onzichtbaar kan een vertaler zijn! Else Hoog had als lid (en pianiste) van het door Ferdinandusse opgerichte Haags Studentencabaret weliswaar vaak op het podium vertoefd, maar was hierdoor kennelijk niet haar podiumaversie kwijtgeraakt.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1971

Dames en Heren,

Tot op dit moment heb ik nog niet voldaan aan mijn toezegging iets te vertellen over mijn 'bevindingen als echtgenoot van een vertaalster'. Dat is namelijk ook nogal moeilijk. Je kunt niet aankomen met grappige vertaalfouten.

Daar zijn boekjes vol over geschreven, die onder het motto 'humor' hun weg wel gevonden hebben. She played Mozart's sonata in a flat. Ze speelde Mozarts sonate in een etagewoning. Er zitten hier uitgevers in de zaal die dat soort dingen als warme broodjes hebben verkocht. Dat is de ellende van een Affluent Society. Een Afvloeiings Maatschappij.

Er is over vertalen veel te zeggen, maar gelukkig doen vertalers dat alleen als ze de Nijhoffprijs krijgen. Goed vertaald werk valt bovendien steeds minder op. Door de vele Amerikaanse tv-programma's op onze buis tendeert het Nederlands in zijn idioom al een beetje naar het pidgin-Engels. Voor mijn beroep lees ik nogal eens thrillers en detectives en vaak merk je dat die dingen zonder enige moeite in het Engels terug te vertalen zijn. Ik doe dat natuurlijk niet – maar het zóú kunnen.

Vertalers die die boekjes doen, doen dat snel en handig, het zijn een soort Witte Vertalers. Zoals je tegenwoordig ook zelfs Witte Alcoholisten hebt – er komen wel muizen uit de muur, maar ze zijn ondervoed.

Ik moet u eerlijk zeggen dat het me moeite gekost heeft Else enige uitspraken over vertalen te ontwringen. Er zijn er meer die dat dezer dagen geprobeerd hebben. Er is zelfs een journaliste geweest die het nog slimmer dacht aan te pakken. Die zei: op de uitreiking spreekt uw man over u. Vertelt u mij eens wat uw bevindingen zijn als zijn echtgenote. Else heeft het niet gedaan. Die heeft gezegd: 'Ik denk niet dat Rinus dat leuk zal vinden.'

Er is één uitspraak van Else Hoog, in een interview, die ik uit eigen waarneming kan onderschrijven. Vertalen is een 'eenzaam vak'. Er is een oude grap waarin iemand vraagt: wat mist de paus? Het gretige antwoord is: een vrouw! Maar de grap luidt: nee, een andere paus om eens over het vak te kunnen praten. Maar zelfs dat mist een vertaalster, omdat een andere vertaalster, als die ooit zou langs komen, niet met hetzelfde boek bezig is.

Vertalen is contact zoeken met een schrijver, die toch niks terugzegt.

In ons land leeft een meneer, Pzisko Jacobs, als ik het goed uitspreek. Deze Jacobs heeft een uitvoerige studie gemaakt en uitgegeven onder de titel *Hoeveel tijd vergt literair vertaalwerk*. Ik voel me vrij daarvan hier gebruik te maken omdat deze Jacobs voor dat werk een subsidie gehad heeft van f 500,-. (Dat is natuurlijk niks – er hoeft maar één man in deze zaal te zijn die niet meedoet aan de volkstelling en ze hebben het weer terug). Uit die studie blijkt dat literair vertaalwerk lang duurt. Anders was hij ook nooit gemaakt. Dat heb je meer met mensen die Jacobs heten, ze komen heel langzaam Achter het Nieuws.

De heer Pzisko Jacobs onderscheidt acht deelprocessen, maar wees gerust, ik zal er maar enkele noemen.

Allereerst: het vooraf lezen van het te vertalen werk.

Dat klinkt gek, maar het is het niet. Vooral als iemand voor meerdere uitgeverijen werkt ligt er altijd een stapeltje boeken, die je moet lezen, en dat is niet-betaald werk. Toch heeft dat een positieve kant. Ik herinner me dat we met vakantie in Italië waren en Else las daar in een nummer van *The American Review* een hoofdstuk van *Portnoy's Complaint*. En tóén wist ze al dat ze bij terugkomst in Nederland zou gaan vechten om dat te mogen vertalen. Dat hoofdstuk was het derde uit het boek. In *The American Review* heette het: 'Civilisation and its discontents'. Over de vertaling van die hoofdstuktitel hebben we toen al zitten praten. Toen het boek uitkwam heette het 'Cunt Crazy'. Zelfs toen heb ik al eens gedacht: wat zou Martinus Nijhoff daar van gemaakt hebben?

Want bij eerste lezing weet je nog niet alles wat er in een boek staat. Else heeft me eens een passage voorgelegd waarin een schrijver zijn hoofdpersoon een rumoerige zaterdag laat beleven en hem meteen de volgende morgen weer naar kantoor laat gaan, op de fiets. Wat doe je dan? Ze heeft me toen voorgesteld hem via de kerk naar kantoor te laten fietsen, maar zelfs dat kon niet omdat zijn collega's ook allemaal al op kantoor zaten.

Lang geleden, toen Else nog voor Van Ditmar werkte, heeft ze *Dracula* vertaald. Dat is een schitterend boek – ik ben er zelf donor door geworden. Er komt een knettergekke dokter in voor, een Hollandse dokter dus. U weet dat inderdaad 25% van de Nederlandse doktoren psychisch gestoord is, maar bij deze wist je het al voor je er geweest was. En die dokter sprak stupide, onnozel grammaticaal Engels.

Wat doe je dan als vertaler? Else heeft er stupide, onnozel grammaticaal Nederlands van gemaakt, maar toch is er op een goeie dag iemand bij de uitgever persoonlijk op bezoek geweest om ertegen te protesteren. Die uitgever heeft gelukkig de man de deur gewezen, met de tekst: 'Meneer, als we dat stomme Engels hadden laten staan, had u het niet eens begrepen.'

Een ander punt is het gebruik van het woordenboek. Wie de vertalerswereld van dit moment overziet kan alleen maar tot de conclusie komen dat het gebruik van het woordenboek langzamerhand ook een gewoonte van slechte vertalers is geworden. Er zijn op dit moment heel wat boeken in de verkoop – ik hoop dat deze jury het ook wel eens gemerkt heeft – waarin de vertaler zich consequent beperkt heeft tot het gebruik van *de eerste* betekenis uit het woordenboek.

Los daarvan: er zijn natuurlijk woorden die zelfs met een woordenboek niet adequaat te vertalen zijn. Ik wil u eerlijk zeggen dat er in *Portnoy's Complaint* een paar termen voorkwamen waarvan ik de vertaling niet direct uit de mouw schudde. Ik bedoel, je weet precies waar het over gaat, maar wat doen ze nou eigenlijk? In één geval heb ik zelfs Martin van Amerongen gevraagd het eens na te trekken bij Pistolen Paultje. Kijk, toen bleek dat we het wel over hetzelfde hadden, maar dat hij het anders noemde. En dan ga je zo'n boek toch nog eens geheel opnieuw op zijn waarde overlezen.

Maar een woordenboek blijft een mooi bezit. Toen ik vroeger de Eerste Christelijke HBS in Den Haag bezocht had ik daar een leraar staatsinrichting die altijd vertelde dat, als hij ergens op bezoek was, zijn eerste gang die naar de boekenkast was om te kijken hoe de woordenboeken erbij stonden. Dat was in die goeie oude tijd toen de huizen nog fors en de kasten nog leeg waren. Maar als een woordenboek er goed gebruikt bijstond dan was hij enorm trots.

Hij vertelde dat ook op school: 'Ik ben op huisbezoek geweest bij Jantje en daar stonden de woordenboeken er goed bij.' Alleen al door de dreiging dat de man op bezoek kon komen hield ik de woordenboeken in de kast van mijn vader goed beduimd.

Wie weet heeft dat nog zijn invloed gehad bij de grote Amerikaanse reis die Else en ik in 1963 hebben gemaakt.

Waar we ook kwamen zei ik altijd meteen: 'My wife is my dictionary.' Ja, je mag er van denken wat je wilt, maar het had wel als voordeel dat ze daarna alleen nog tegen haar spraken. Tegen mij zeiden ze soms nog 'yes yes'.

De andere punten van de heer Jacobs, hoe interessant ook, zal ik verder overslaan, hoewel er veel over te zeggen zou zijn. Persoonlijk wil ik nog wel graag zeggen dat ik vind dat de jury zeer goed heeft gezien hoe Else Hoog boeken vertaalt. Ik heb al gezegd: voor haar is het toch een soort contact zoeken met een schrijver. In het juryrapport is het heel goed verwoord, voor zover ik dat zojuist goed begrepen heb. Vooral waar de jury een aantal door haar vertaalde boeken met name genoemd heeft. Mensen zeggen wel eens spottend tegen ons: jullie vragen elkaar natuurlijk woorden. Dat klopt, ik vraag haar wel eens dingen in de trant van hoe schrijf je stampeï? Maar zij laat mij ook wel eens iets lezen, en soms, als het een eerste hoofdstuk van een nieuw boek betreft dan zie ik wel eens dingen die niet lekker lopen, of die niet helemaal goed zitten. Maar in het tweede, en latere hoofdstukken zijn die weg – dan had ze de sfeer van het boek te pakken.

Aan de andere kant heb ik ook wel eens het gevoel dat het niet gaat. Dat merk je dan als je thuis komt. In de laatste weken heb ik wel eens gedacht: die Bellow, is dat het nou? En ik ga in principe van Else uit, dus dan denk ik echt: die Bellow, dat is het geloof ik niet helemaal. En in zo'n geval kan je hoogstens zeggen: kop op, of dat soort termen. Verder sta je er buiten, en is het een kwestie tussen haar en dat manuscript.

Tenslotte wou ik graag een paar dankwoorden spreken, uit naam van Else, die door deze prijs geheel sprakeloos is.

Zij wil in de eerste plaats dank brengen aan het bestuur van het Prins Bernhard Fonds, en aan de heer Siedenburg en zijn staf, zowel voor de toekenning van de prijs, als voor de gehele verzorging daaromheen.

Zij wil ook u allemaal hartelijk danken dat u hier geweest bent, en ze hoopt dat u zo meteen op de receptie het allemaal nog eens persoonlijk komt zeggen.

Verder wil zij ook mijzelf bedanken – voor de enorme steun die ik altijd geweest ben – want ik was iemand op wie ze altijd terug kon vallen – en zij hoopt dat dat nog jaren zo zal kunnen doorgaan.

De enige die ze geen dank wil brengen – en dat heb ik haar ingefluisterd – is de jury. Want ik vind dat een jury die Else Hoog deze prijs heeft gegeven alleen maar goed heeft gewerkt, en dat wie goed heeft gewerkt daarvoor niet nog eens extra geprezen hoeft te worden. Dank u wel.